

Budapest, 2012. december 22.

LEHET-E AZ ANTIFASIZMUS MÁS, MINT BALOLDALI?

daniel.deak@uni-corvinus.hu

A "MEASz - Összefogás a demokráciáért" szervezete az antifasizmusból nőtt ki, ugyanakkor keresi a kapcsolatot a demokráciáért őszintén tenni akaró emberekkel és csoportokkal. Sajnos a mai valóságban az antifasiszta értékekre való figyelmeztetés egyre inkább időszerű, amikor Magyarországon olyan kormány van hatalmon, amely intézkedéseinek sorozatában a demokratikus és jogállami alapértékeket veszélyezteti. Ebben a helyzetben tényleg fontos az összefogás, kérdés azonban, hogy kivel, és milyen eszmei alapon. Az antifasiszták tájékozódása nem lehet parttalan. Nem fogadhatunk el együttműködő partnerként akárkit. Ha nem így teszünk, veszélyeztetjük az antifasizmus történelmileg kipróbált értékrendjének hűségesebb képviselőit.

Ha pl. nem vagyunk képesek világosan állást foglalni – és meggyőződésem szerint hitet tenni a baloldali értékek mellett –, akkor beleeshetünk olyan csapdába, hogy szélsőjobboldaliak mellé sodródunk a Bajcsy-Zsilinszky 1944. december 24-i mártírhaláláról való megemlékezéskor, akik Bajcsy-Zsilinszkyben messze nem azt látják, amit mi. A doni tragédiáról (a szovjet csapatok 1943. január 12-i áttöréséről) sem tudunk méltó módon megemlékezni, ha nem valljuk meg a magyar társadalom nyilvánossága előtt, hogy az elesett magyar katonák lehetnek mind örökre áldozatok, de nem lehettek hősök, mert a tengelyhatalmak dicstelen szövetségeseiként szolgáló hadseregben, hadüzenet nélküli, rabló, hódító háborúban vettek részt.

A forrongó Magyarországon elengedhetlenné vált, hogy átgondoljuk, hol a helyünk, milyen eszmei alapon áll a MEASz. Ehhez mindenképp először azt kell tisztáznunk, elég széles-e a MEASz ernyője ahhoz, hogy alá olyanok is felsorakozzanak, akik nem baloldaliak, bár amúgy jó szándékú, polgári értékrendet valló személyek. Másként fogalmazva: baloldali-e a MEASz? Vagy az antifasizmust képviselő MEASz a bal- és jobboldal közötti megosztottság felett áll? Az alábbi vitairatot abban a reményben bocsátjuk közre, hogy elindulhat egy eszmei tisztázó folyamat, amelyből megerősödve kerülünk ki, és ami lehetővé teszi azt, hogy ezt követően újult erővel az antifasiszta harcra tudjunk összpontosítani.

Amikor úgy foglalunk állást, hogy a MEASz-nak világosan hitet kell tennie a baloldali értékek mellett, nem a demokratikus összefogás ellen érvelünk. Ha azonban nem baloldaliként keressük és találjuk meg helyünket a világban, összezavarodnak a bennünket vezérlő értékek, és cselekvésképtelenné válunk. Ezért elengedhetetlen a tisztánlátás, és ennek megfelelően a világos állásfoglalás.

1. Történelmi minták

A történelem azt mutatja, hogy nem. Ha pedig így van, ma sem hirdethető antifasizmus másként, mint baloldali alapon. Történetileg az antifasiszta politika legszélesebb frontja a két világháború közötti népfrentmozgalmakban jött létre. Franciaországban Léon Blum vezetésével 1936-ban népfrent kormány tudott megalakulni, amely a baloldali és centrista erőket fogta össze. Nem feledhetjük: a jobboldal ellenzékben volt. Magyarországon az MSzDP vezetője, Szakasits Árpád a Népszava 1941. évi karácsonyi számában a független, szabad és haladó Magyarországról

értekeznek, mint a jövő programjáról. A népfreget gondolat tehát Magyarországon sem nélkülözheti a szociális haladás eszméjét, vagyis függetlenség és szabadság lehetnek centrális eszmék, de életre kelteni a fasizmussal szembeni harcban csak a társadalmi progresszió és szolidaritás alapján lehetséges. Látható, hogy a történelmi magyar népfreget gondolatába sem fér bele jobboldaliság (konzervativizmus, keresztény-nemzeti eszmék, tekintélykultusz stb.) semmilyen formában.

2. Antikapitalizmus?

Megkérdezhethetjük, mit jelent baloldalinak lenni? Pl. kapitalizmus-ellenességet?

Természetesen igen, ha arra utalunk, hogy a kapitalista világrendszerben ható piaci mechanizmusok opportunizmust és egyensúlytalanságot hordoznak. A piaci szereplők közötti együttműködés ugyanis csak akkor lehetséges, ha mindenki tartja magát a maximális eszköztakarékosság és a nyereségmaximálás egyéni cselekvési tervéhez, és igazodik a “do ut des” (adok, hogy adjál) megfeleltetési kényszeréhez. Ha valami miatt nem hozható létre egyedi léptékben szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenértékűsége, a társadalmi termelési folyamat elakad.

A kapitalizmusellenesség alapján mindazonáltal bal- és jobb oldal nem különíthető el egymástól világosan, mert a fasizmusra is jellemző a kapitalizmusellenesség: szembeállítják egymással munkát és tőkét, bírálják a kapitalista spekulációt, az állami protekcionizmusra tesznek. Baloldaltól szintén látatják a “tátott tőke sárga száját” (József A., Munkások, 1931), vagyis a kapitalizmus élősdi jellegét. Ahogy Brecht a kapitalista termelési folyamatot megszemélyesítve fogalmaz, termékeny még az öl, amely csúszó-mászókat teremt:

So was hätt einmal fast die Welt regiert!
Die Völker wurden seiner Herr, jedoch
Daß keiner uns zu früh da triumphiert –
Der Schoß ist fruchtbar noch, aus dem das kroch!

(B. Brecht: aus dem Epilog des Dramas “Der aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui”, 1941).

Kapitalizmus és fasizmus tehát összeecsúszhatnak egymással. Ugyanakkor a baloldal nem elégszik meg a kapitalizmus bírálatával, hanem perspektívát is fölrajzol, kimutatva a kapitalizmus meghaladásának történelmi szükségességét:

Mig megvilágosul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztonöket idebent...

(József A., A város peremén, 1933)

3. Tekintélyi láncolatok, piaci önszabályozás, vagy társadalmi szolidaritás?

Ha a fentiek nem vezetnek eredményre, mégis miként különböztethető meg egymástól a bal- és jobboldali politikai értékrend és társadalmi program? Az ember boldogulásának mikéntjére adható egyik – partikuláris (részleges) értékek felől közelített – válasz az anyagi és eszmei javak elsajátítása és a másik emberrel való együttműködés sikere. Ha ez megvalósul, lehetségessé válik az emberi méltóság védelme. Boldogság és jólét végső soron akkor elérhető, ha a másik embert

nem eszközként kezelem, sőt szolidáris tudok vele lenni. Ez a baloldaliság magva. Jobboldali az, aki ezt a szempontot kihagyja a számításból, mégpedig vagy azért, mert a tekintélyelvű államban bízik, vagy pedig azért, mert az önszabályozó piactól reméli a sikeres koordinációt. Előbbi esetben a horizontális kapcsolatokkal szemben a függőségre, sőt a tekintélyre kerül a hangsúly. Eszerint a hagyományba ágyazott tekintélyi hierarchiáktól lehet remélni a társadalmi szilárdságot. Utóbbi esetben a piaci alkufolyamatot hangsúlyozzuk, amely mentes a magát mindenhatónak és mindentudónak elképzelő központosító hatalom önkényétől, amely azonban azon ismert ellentmondásokhoz vezet, amelyeket már Marx leírt a XIX. században, és amelyek életszerűsége ismét bebizonyosodott a 2008 őszi kezdődő globális pénzügyi, majd gazdasági válság idején.

Nehéz lenne a társadalmi szolidaritást összeegyeztetni az autoriter világgéppel, amely a történelem tanúsága szerint szükségképpen megkülönböztető, sőt kirekesztő politikához vezet. Ezzel szemben valós alternatíva a piaci autonómia, mely azonban szintén nélkülözi a társadalmi szolidaritást. Ugyanakkor az államhatalom túlsúlyával szemben van az önszabályozó piachoz képest más – baloldali – alternatíva is: ezt Marx a szabad munka társult szövetségeinek hívja. Ma bázisdemokráciát, kisközösségeket látunk, amelyek mikro léptékben bár, de a társadalmi integráció új formáit hordozzák. Erre azért képesek, mert a részvételi demokrácia alapján állnak, és mert az életet nem kívülről és felülről kapott értékrend alakítja, hanem olyan értékek, amelyek a közösségépítés folyamatában, párbeszéd folytatása révén, sajátos nyelvi közegben alakulnak ki. Ilyenek pl. az ökológiailag tiszta gazdálkodásból származó termékek, vagy a nyílt forráskódú szoftverek fogyasztói közösségei, amelyek bizalmi hálók révén kapcsolnak össze termelőt és fogyasztót, fejlesztőt és felhasználót.

Az emberi boldogulás (méltóság) értelmezése összefoglalóan bemutatható egy mátrixban:

	Jólét (boldogság)	Társadalmi harmónia
Tekintélyelvű válasz	Az áldozati tan alapján működő hierarchikus elosztás	A tekintélyi láncolatokba ágyazott társadalmi biztonság ápolása
A piaci autonómia ajánlata	Az anyagi javak egyéni maximálása	A mindenható jó fejedelem (pl. Sarastro) kiiktatása az önszabályozás révén
Baloldali (szocialista) ígéret	Progresszió az (újra)elosztásban	Építés a bázisdemokrácia közösségeire

Az ember boldogulása nemcsak azzal függ össze, hogy egyik ember a másikat nem használhatja eszközként, hanem azzal is, hogy oly módon cselekszik, hogy annak a harmadik személyekre gyakorolt hatása is kedvező legyen. Az ember boldogulásának lehetőségét ebből a nézőpontból univerzális (egyetemes) értékek tükrében vizsgáljuk. Ez végső soron csak akkor történhet meg, ha megvalósul a társadalmi egyenlőség. Ez ugyan olyan eszme, amelyet a jobboldal is vallhat magáénak, legalább is a törvény előtti egyenlőség elvont eszméjének formájában, a szó teljességében azonban baloldali érték. A jobboldal meritokratikus értékrendben, hisz, a baloldal társadalmi progresszióban és materiális egyenlőségben. Mint látható, a baloldaliság magva a szolidaritás és a materiális egyenlőség kívánatos társadalmi célként való megfogalmazása.

4. Az antifasizmus tartalma: erőszak-ellenesség

Az antifasizmus a szörny-állam és az ordas eszmék iszonyatát vizionálja, amit nem egyes torz személyek idéznek elő, mint a szokásos jobboldali magyarázatokból kitűnik, mivel maga a rendszer elfajult:

Most temettük el szegény Kosztolányit
s az emberségen, mint rajta a rák,
nem egy szörny-állam iszonyata rág
s mi borzadózva kérdezzük, mi lesz még,
honnan uszulkan ránk új ordas eszmék,
fő-e új mérég, mely közénk hatol -
meddig lesz hely, hol fölolvasható?...
(József A., Thomas Mann üdvözlése, 1937)

A fasizmus irracionális, mert kifordítja sarkából a földet:

Járkálj csak, halálraítélt!
bokrokba szél és macska bútt,
a sötét fák sora eldőlt
előtted: a rémülettől
fehér és púpos lett az út.
(Radnóti M., Járkálj csak, halálraítélt, 1936)

Az ökrök száján véres nyál csorog,
az emberek mind véreset vizelnek,
a század bűzös, vad csomókban áll.
Fölöttünk fű a förtelmes halál.
(Radnóti M., Harmadik razglednica, 1944)

A fasiszták olyan emberek, akiket a rendszer maga tett abnormálissá:

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.
(Radnóti M., Töredék, 1944)

Az antifasizmus nem más, mint fellépés a totális állam, a tekintélyelvű politikai rendszerek és a populizmus, sőt a jóléti állam szolgáltatásainak leépítése ellen. Innét nézve nemcsak tekintélyellenes, hanem egy ponton túl szükségképpen antiliberalis és antikapitalista is). A baloldali közösségek az elmúlt évtizedekben jogvédő és pacifista mozgalmakból nőttek ki. A reális szocializmus kudarca után végképp hitelüket veszítették a harc erőszakos formáit maguknak megengedő baloldali-anarchista mozgalmak (trockizmus, RAF, brigate rosse stb.).

Egy bázisközösség valójában nem alkalmazhat erőszakot, mert az integratív funkciót csak békeszerzéssel lehet betölteni. Az integratív, vagyis a társadalmi összetartást erősítő kisközösség,

amely részvételi demokrácián és a megteremtett értékek összetartásán nyugszik, az ellentétek kezelésének procedurális (vitarendezési eljárásokra leegyszerűsített) módszerét választja: nem cél állást foglalni a társadalmi elosztás nagy mechanizmusaiban, a társadalmi termelés hierarchikus rendjébe való betagozódás súlyos kérdéseiben. Ehelyett a közösen kialakított játékszabályok betartásában, ezen túl a mediációban, vagyis a konfliktusos kapcsolatok átrendezésében, nem pedig a konfliktusok direkt, vagy egyoldalú és erőszakos feloldásában, pl. az állam által monopolizált erőszakban lehet bízni. Az egyén tisztelete eljuthat egy magas fokra, ahol a közösséghez fűződő viszony meghatározása olyan cselekvési mezőben lehetséges, amely az ún. funkcionális differenciálódás eredménye. Ez azt jelenti, hogy társadalmi alrendszerek, pl. felsőoktatás vagy ökológiai gazdaságok, vagy akár tőkepiacok a fizikai térben nem, de funkciójuk, és ennek megfelelően a maguk értékrendje szerint – virtuálisan – önállósulnak.

A jobboldal általában azért nem képes a fent jelzett kisközösségek létrehozására, mert a tekintélyben, a felsőbbségben, a felülről vezérelt irányításban bízik, vagy esetleg a hagyományok által kijelölt (pl. nagycsaládi) helyzet (vagy etnikai viszonyok) megváltoztathatatlanságára hivatkozik. A liberális jobboldal igen közel áll ahhoz, hogy belakja a funkcionális differenciálódás és a virtuális közösségek által teremtett teret. Ezért is lehetséges, hogy centrista erőként bevonhatók legyenek egy népfrempolitikába, de ez a legtöbb, amit a jobboldal bevonása terén a baloldal megengedhet magának.

5. Következtetések

Nyugodtan elfogadhatjuk, hogy a jobboldal nagyon is képvisel olyan értékeket, amelyek az emberi életben nélkülözhetetlenek, és amelyeket a baloldal nem mutat be hangsúlyosan vagy nem úgy mutat be. Példák: áldozatvállalás, hűség és engedelmesség, értékmegőrzés, vallásos hit, nemzeti büszkeség, családszeretet stb. Ha az antifasizmus tényleg nem köthető jobboldali értékekhez, akkor tehát azt nem lehet azzal magyarázni, hogy a jobboldali értékeket a baloldaliakhoz képest hátrább kellene rangsorolnunk. A fentiekben azonban azt láthattuk, hogy az antifasizmus semmilyen módon nem értelmezhető jobboldali értékek mentén.

Ezt megmutattuk a következőkben:

- (i) A valós történelmi példákban kitűnően a baloldal szövetségese az antifasizmusban legfeljebb a polgári közép lehet, az is csak a szélre sodródva, mivel a magot mindig baloldali mozgalmak képezik.
- (ii) Mivel a kapitalista termelési módon alapuló polgári társadalmi berendezkedés eltorzulásából eredő fasizmus bírálata a baloldal a kapitalizmus meghaladásának történelmi távlatában helyezi el, a jobboldal azonban nem, a kétféle megközelítési mód egymással nem összehasonlítható.
- (iii) A fasizmus bírálata semmiképpen nem alapítható konzervatív értelmezésre (l. pl. áldozati tan, tekintélyi hierarchiák), mert a fasizmus ezekkel az értékekkel maga is operál. A piaci autonómia (az anyagi javak túlhangsúlyozása, a Leviathan állam kiiktatása), valóban szélső ellentéte a fasiszta hivatásrendi társadalmi berendezkedésnek, de a baloldali koncepció nemcsak tagad valamit (a fasizmust), hanem a fasizmussal ellentétes, a liberális jobboldalnál erőteljesebb pozitív mintát is képes felmutatni (progresszió az elosztásban, bázisdemokrácia). A fajelméletet hirdető fasizmus alapos kritikáját csak a formális egyenlőségeszményen túlmutató baloldali elemzéssel lehet elvégezni.
- (iv) Mivel a tekintélyelvű hatalmi berendezkedés ténylegesen nem választható el a központosító fasiszta államtól, ellenben az újbaloldal közösségépítő pacifizmusa kibékíthetetlen ellentétben van a

fasiszta erőszakkal, a baloldal e téren sem remélhet valós támaszt jobbról, hacsak kivételesen és ideiglenesen nem tud a liberálisokra (a polgári humanizmus képviselőire) támaszkodni.

Megismerés és cselekvés összefüggései baloldali nézőpontból többféleképpen is megfogalmazhatók:

- (i) a valóság megismerése és megváltoztatásának igénye egyszerre és együtt jelentkezik a szabad munka társult szövetségének esélyére figyelemmel, a szerves történelmi fejlődés előrevetített közegében, a történelemben való fejlődés szükségszerűen bekövetkezőnek kijelentett folyamatában, amelynek el kell vezetnie az elidegenedés megszüntetéséhez (marxista válasz);
- (ii): bázisközösségben, integratív (nem-konfliktusos) és informális mezőben (és mikro léptékben), párbeszédre alapuló, és ezért nem monologikus értékrendre alapozva (ahol a megismerés egyúttal cselekvés), a kialakuló közös nyelvtől függő megismerési folyamatban elkerülhető az eldologiasodás a piaci opportunizmus és az állami bürokrácia kínálataival szemben, a kapitalista makró struktúrák kiegészítéseként (civil alternatíva);
- (iii) a felszabadító cselekvés (ortopraxis) a szegénységet eltűrő társadalmi rend engesztelhetetlen bírálatainak jegyében egy utópikus távlatra vetíthető (Isten országát elővételezve), ennek során megismerhető a szegények iránt részrehajló Isten igazsága, és kiteljesedik a felszabadító cselekvésre reflektáló hit (ortodoxia), vagyis a megváltásról való értesülés a megtérés felszabadító cselekvési mozzanatában nő át az üdvözülésbe a felszabadulás távlatában (a felszabadítás teológia válasza).

A fenti válaszok abban összecsengenek, hogy az elidegenedéssel szemben kínálnak alternatívát az elnyomottak számára abban a hitben, hogy az egyik ember maga tehet – és kell is tennie – a másik felszabadítása érdekében, még ha ennek történelmi távlatai nem láthatók is be feltétlenül. A jobboldal nem tud olyan válaszokat adni megismerés és cselekvés összefüggésében, amely akár csak elemeiben a fenti magyarázatokhoz hasonlítható lenne. Ezért a kétféle értékrend egymástól kibékíthetetlen módon különbözik, bár a gyakorlati cselekvésben lehetnek hangsúlyok, amelyekben a kétféle világlátás közeledhet egymáshoz.

A fasizmus a totalitárius és csak irracionális módon igazolható politikai rendszerben megjelenő, tömegtársadalmat feltételező, szisztematikus etnikai megkülönböztetésen alapuló, voluntarista és agresszív, ultranacionalista államot preferáló ideológia, az antifasizmus ennek tagadása. Az antifasiszta világkép kapitalizmus-, tekintély-, előítéletesség- és erőszak-ellenességen alapul, amelyet ténylegesen csak baloldali értékek tudnak kitölteni, nem hagyva helyet jobboldali világmagyarázatnak.

Az antifasizmus tehát nem lehet más, mint csakis baloldali. Ily módon az antifasizmus platformja alatt jobboldaliakkal nem lehet összefogni. Jó szándékú konzervatív, kereszténydemokrata és hasonló polgári erőkkel nagyon is lehetséges összefogás. Ennek kerete azonban nem lehet az antifasizmus, amely erőteljes értékorientációt feltételez. Az antifasiszta – hiába is próbálnánk szépíteni – balra húz. Az ellenállók és antifasiszták szövetsége képes lehet (legyen is) a demokratikus összefogásra, de nem más antifasisztákkal, hanem csak a polgári humanizmus antifasisztáinak nem mondható erőivel.